

УДК 340.15(477)

Журбелюк Г. В.

ГОЛОДОМОР 1932-1933 рр. У КОНТЕКСТІ ПОЛІТИЧНОЇ І ПРАВОВОЇ СВІДОМОСТІ УКРАЇНСТВА

У статті йдеться про недоліки проявів політичної і правової свідомості українства у контексті оцінки трагічних наслідків Голодомору 1932-1933 рр.

Кожний суб'єкт має власну систему світобачення й усвідомлення всієї державно-правової дійсності, політики і права, яка включає в себе між іншим певні суспільні ідеї, що «просвітлюють людей, стають важливим чинником діяльності, перетворюючи буття як суспільства, так і індивіда» [1], а також «інтелектуально-емоційні переживання щодо значущості певної правової норми» [2] чи політико-правового інституту. Це стає частиною політичної і правової свідомості, яка розглядається як сукупність відповідних настроїв, почуттів, здорового глузду, знань, ідей, що відбивають політико-правову дійсність. Залежно від суб'єкта розрізняють різні види свідомості - індивідуальну, групову і суспільну. Констатуємо той факт, що політична свідомість не існує поза політикою, а правосвідомість - без і поза правом, одночасно визнаємо нетотожність і відмінність цих понять. Можна абсолютно погодитись із сучасними визначеннями правосвідомості, яка представлена в якості «сукупності уявлень, що відображають правову дійсність у формі юридичних знань і об'єктивованих оцінок чинного права, а також у вигляді соціально-правових установок, що виконують роль внутрішнього регулятора юридично значущої пове-

дінки» [3], або засобом «усвідомлення правової дійсності, тобто відображення її у чуттєвих і розумових образах» [4].

Трагічні події Голодомору в Україні, 75-ту річницю яких ми щойно вшанували, нагадали нам про часи, коли людина як самоцінність підмінялася партією. Одночасно вони зайвий раз показали нам самим і світу, що ми є нація, яка не прагне до об'єднання своїх зусиль, яка розпорошує свою потенційну енергію. Навіть відзначення найтрагічніших дат нашої історії не викликало почуття «єднання спільною скорботою», хоча потреба розібратись у сутності і наслідках скоєного, щоб не допустити їх повторів у подальшому розвитку, чітко зафіксовані у політичній і правовій свідомості сучасного українства.

Нещодавно наведено нові свідчення про Голодомор в Україні. Зумисність дій тогочасного правлячого режиму, сучасні спроби дійти до виявлення масових порушень прав людини і використання норм права та радянської законності проти так званих саботажників радянських хлібозаготівель стали яскравим свідченням протиправних дій комуністичного режиму, підтвердженням його антинародної сутності. Вони стали новим доказом чіткого спрямування всіх запроваджених

партією заходів проти недостатньо лояльного до радянської влади українства з метою його остаточного приборкання через подолання його внутрішнього протистояння зовнішнім впливам, що традиційно йшли із північно-західного напрямку. Це вже досить конкретно зафіксовано у нашій свідомості.

В основі політики ВКП(б) була цілеспрямована діяльність на організацію Голодомору й умисна бездіяльність щодо факту фізичного вимирання, знищення мільйонів людей. Розкриття внутрішніх механізмів організації Голодомору, психології верхів і низів, організаторів Голодомору і їх жертв, у більшості своїй сільського населення України, усвідомлення факту штучності Голодомору і визначення спрямованості політики на розпалювання вогню класової боротьби на селі, акцентування уваги світової спільноти на цих проявах протистояння влади і народу конче необхідні сьогодні. Воно важливе для доведення і визнання факту геноциду українського народу й оцінки дій правлячого режиму і подій 1932-1933 рр. юридико-правовими засобами, для визнання факту злочину і підтвердження нашого неабиякого ставлення до нашої власної історії і самих себе, для доведення своєї гідності і спроможності позбутися прищепленого нам комплексу меншовартості й маргіналізму, який має багато своїх різновидів і дещо трансформованих виявів (малоросійськість, квестимність, аутсайдерство тощо), але однакових за своїм небажаним для українства кінцевим результатом.

«Село неначе погоріло, неначе люди подуріли» - саме цей шевченківський образ української землі часів дореформеної царської Росії і уярмлених кріпацтвом селян постійно повставав під час перегляду документальних кінострічок і фотоматеріалів про події Голодомору. Тільки тепер в образі такого ярма виступав владний більшовицький режим. Саме він розробляв і протягом усього свого існування запроваджував постійні чистки суспільства і партії, виявляючи і знищуючи «злісних ворогів», «контрреволюціонерів» і просто незгодних (нонконформістів). У межах СРСР найбільших ударів влади такого спрямування відчула на собі саме Україна.

Розгляд передумов Голодомору дає можливість розпізнати мотивацію дій комуністичних лідерів після згасання ідеї світової пролетарської революції з переорієнтацією на побудову соціалізму в одній країні за будь-яку ціну, вияви більшовицької політики щодо використання національного питання як одного із засобів вирішення цього стратегічного завдання, а України

як одного з міцних ресурсних плацдармів майбутнього соціалізму. Політика українізації і коренізації, проведена у другій половині 20-х рр., давала можливість на всіх теренах виявити і всебічно охопити, тобто підготувати на відповідній ідеологічній основі, нові кадри українства. Після драматичного періоду національно-визвольних змагань за державність і встановлення більшовицького формату української державності, після 5-річного періоду радянізації зверху вони мали глибоко усвідомлено і слухняно прийняти і широко застосувати всі основи соціалістичного вчення. Згідно з програмою ВКП(б) це необхідно було запроваджувати скрізь, на всіх ділянках так званого соціалістичного будівництва, щоб основну масу трудящих України, її селян і робітників, інтелігенцію старого і нового зразка, розбавлених новоявленим непманством, з параметрами етнічно українськими у селах і значно зросійшеними у містах, якомога ефективніше використовувати у подальшій боротьбі за комунізм.

Попередньо проведений початковий етап блискавичної індустріалізації (як єдиного можливого засобу створення власної промислової і військової бази для протистояння ворожому капіталістичному оточенню) і її неуспіх у плані масового зриву запрограмованих партією темпів промислового будівництва через брак необхідних нових технологій, низьку якість роботи, відсутність професійних кадрів і нестачу фінансів потягли за собою організаційно-політичні й ідеологічні заходи, які вилились у політичні репресії, боротьбу із так званим саботажем і партійними ухилами, серед яких український буржуазний націоналізм займав чільне місце. А розгорнута у кінці 20-х - на поч. 30-х рр. суцільна колективізація, що стала продовженням державно-правових заходів влади, розпочатих ще з середини 20-х рр. і спрямованих на соціалістичну перебудову села, стала на практиці виявом насильницького зламу психології селянина-господаря, політики масованого наступу і винищення власницького інстинкту. В основі нового підходу щодо селянства проглядалась стара програмна мета - запровадження одержавлених форм господарювання на селі для більш чітко організованого і програмованого наперед, стабільного і надійного процесу вирощування хліба і вилучення його для забезпечення потреб індустріалізації. Тільки раніше це були спроби залучити селян до радянської кооперації у сфері постачання і збуту (простої кооперації), а тепер це стала активна робота із втягування їх через пільги й обмеження, дозволи і заборони до

кооперування дещо іншого порядку, до виробничої кооперації.

Ще в дожовтневі часи зі значним розширенням ринку і запровадженням століпінської реформи 1906-1911 рр. активізувалось запровадження в Україні таких форм господарювання, як хутірна і відрубна, почала діяти система підтримки сільськогосподарського виробництва, організації нових для селян інституцій (сільськогосподарський банк, кооперація тощо). Доречно буде згадати і значне піднесення (на 1913 р.) російського зерновиробництва, і зростання продажів сільгосппродукції, в яких Україна займала провідну позицію. Отже, з різними формами кооперативів, відчутне піднесення й пошвавлення яких спостерігалось із запровадження нової економічної політики, українські селяни були достатньо ознайомлені. У просту кооперацію селяни йшли - вона сприяла піднесенню індивідуальних господарств, особливо заможних і середніх (за різними підрахунками вони становили відповідно 15-20 і 25-30 %, тобто у своїй сукупності 40-50 % усієї кількості селянських господарств). У кооперацію у виробничій сфері ця частина селян, на відміну від бідноти, свідомо не йшла (зрозуміло, через які міркування вони не хотіли відмовлятися від економічної самостійності своїх господарств відрубно-хутірського типу).

Це було розцінено владою як прояв недружності селянства щодо диктатури пролетаріату і викликало відповідну низку організаційно-політичних, ідеологічних заходів партії. Тільки тепер для боротьби із непоступливістю і дрібнобуржуазною стихією села вже не вистачало програми підняття села до соціалістичного формату і забезпечення його зростання через виробниче кооперування, тобто перетворення дрібних індивідуальних господарств селян на великі колективні сільські господарства (згідно з рішенням XV з'їзду ВКП(б)). Необхідно було знову повернутись до методів «червоноармійської атаки», порушуючи принципи добровільності, поєднання громадського й особистого інтересу, демократичності й самостійності, що були задекларовані радянським законодавством. Необхідно було відійти, точніше кажучи, зламати, непівські принципи співпраці з селянином, відійти від проєктів мирного соціалістичного співжиття з селянством для безболісного і безпечного використання його у подальшому як союзника пролетаріату.

Цей злам непу відбився у резолюції листопадового (1929 р.) пленуму ЦК ВКП(б) щодо проведеного примусової колективізації. На її основі почали руйнувати традиційні в Україні форми

землекористування, таким чином забезпечуючи умови для швидкого переходу до колективного господарювання. А далі вже було справою честі провести необхідні заходи у найкоротші строки. У сумнозвісній січневій (1930 р.) постанові ЦК партії щодо темпів колективізації, де для України чітко визначався строк - 1932 р., про інші, крім колективної, форми господарювання вже не йшлося, а на затягування часу вже можна було не сподіватись. Отже, потрібна була програма рішучих дій із загострення класової боротьби для ліквідації гальм соціалістичного будівництва на селі, і вона була підготовлена у вигляді програми так званого розкуркулення, тобто політики соціально-економічного винищення заможного селянства.

Важливо зазначити, що реалізація названих заходів викликала процес повільної денационалізації українства. Так, під впливом гегемонії соціалістичних ідей відбувався процес реформатування станів, перевиховання членів радянського суспільства на нових інтернаціоналістських засадах, їх поступової і неухильної радянізації. Це яскраво простежується на прикладі української еліти. Вона, ще недостатньо розвинута в умовах існування імперської Росії через тривалу бездержавність і брак легальних можливостей політичної діяльності, через слабкість традицій російського парламентаризму і повну відсутність на момент краху імперії оновленої національної ідеології, тим часом виявила мужність і потяг до державотворення у національно-визвольній революції 1917-1920 рр., за що потрапила під молот репресивних дій більшовицького апарату. Пам'ятаємо: цей потяг до відродження української державності виявився тоді недостатнім.

Варто згадати оцінку ситуації, коли сила Центральної Ради, а разом з нею і національно свідомої української еліти (йдеться про березень 1918 р.), вже згасала, а нова хвиля національно-визвольного змагання тільки народжувалась. «Українська самостійність, на яку спирається Рада, має у країні надзвичайно слабке коріння. Головний інтерес селян зосереджено на питанні наділення землею. У народі часто зустрічаємо повну відсутність інтересу до національної проBLEMI і самобутності. З другого боку, українці не є згуртованою політичною силою. Головна складність полягає в тому, що народ деморалізований революцією. Докорінно похитнулися поняття влади і дисципліни. Раду захищає купка політичних ідеалістів» [5]. А в подальшій історії з більшовиками прийшов час свободи без власності і духовної культури, коли вході

соціалістичного будівництва під тиском нового політичного порядку дедалі менше залишалося можливостей для внутрішнього життя особистості. Але саме воно є базисом для суспільно-державного будівництва, збереження і примноження сили свого народу, його духовності, національної окраси, величі та гідності.

У таких умовах випалення внутрішнього духовного життя українська еліта поступово втратила тяглість і сенс державницької свідомості, що так активно відроджувалась протягом усього XIX - поч. XX ст. Політика ж українізації і ко-ренізації, запроваджена ВКП(б), нічого спільного з ідеєю української державності і виховання національної свідомості вже не мала і не могла мати. Вона залишила тільки зовнішню форму національно-етнічного, намагаючись повністю знищити не тільки зміст, але й згадку про український націоналізм, про високу духовність українства, про його давність і самодостатність.

Чиїми ж руками здійснювався Голодомор 1932-1933 рр.? Безумовно, під керівництвом і за активною участю верхівки ВКП(б), її української філії та радянського апарату УСРР. Імена ці вже названо, «активістів» виявлено [6]. Однак не можна забувати, що робота серед селянства, що проходила у вигляді гострої ідейно-політичної боротьби, проводилась на місцях комітетами бідноти (1918-1919), продовжили її комнезами (1920-1933) [7] і значна частина зукраїнізованих кадрів управлінської ланки середнього і нижчого рівня. Від взяття на облік зібраного хліба і вилучення надлишків збіжжя у куркулів, що здійснювали комбіди, яким робітничо-селянським урядом УСРР 29.11.1918 р. було надано статус органу держави, до дещо зміненої функції комнезамів (КНС) щодо куркулів: від обліку кількості та якості їхніх господарств (тобто майнової спроможності) до відбирання у них надлишків землі та реманенту. До компетенції комнезамів як опорних пунктів диктатури пролетаріату і сприяння сільрадам і волосним виконкомам входила участь у роботі місцевих органів влади та їх відділів і навіть контроль над ними. Така ситуація існувала в Україні до кінця 1925 р., аж поки декретом ВУЦВК-РНК від 16.11. було змінено статус КНС на добровільні громадські організації. Вони не змогли виконати покладені на них функції щодо обмеження куркульта через свій значний приватновласницький інстинкт, незнищений потяг до землі.

Цю роботу на місцях довели до кінця новостворені у процесі українізації кадри партійних і радянських працівників, військових керівників, що ревно виконували настанови ВКП(б) щодо

вилучення не тільки всього хліба, але й усіх харчових припасів у селян України та українського населення Кубані, проведення військових операцій з ізоляції населення для унеможливлення їх порятунку, а в подальшому - утаємничення факту злочину проти свого народу. Щодо цього мудро зауважували греки, звертаючись до захисників брам і до тих, хто їх брав штурмом, до сторони позову і сторони захисту... Вина на всіх...

Наслідки Голодомору - непоправні демографічні втрати України, міграції з сіл, знесення колгоспів, занедбання агросектору, психологічний злам українства.

Ще одним наслідком трагічних 30-х стало сучасне ставлення нації до самої себе, до своїх державних і політичних керманів. Сьогодні спостерігаємо, як спокійно ставляться і державці, і пересічні українці до факту катастрофічного зменшення народонаселення України протягом 16 років незалежності, з яким неприкритим полегшенням частина українського населення на Заході і Сході сприйняла інформацію про можливість зміни постійного місця проживання і виїзду за межі України до сусідніх держав. Пільговий режим щодо відкриття польської карти для західноукраїнського населення, що мешкає у 60-кілометровій прикордонній смузі, програма добровільного переселення щодо українців, реалізацію якої почав уряд Росії, свідчать про активне бажання наших сусідів використовувати на свою потребу наш людський ресурс і ставлення українців до проблеми самоорганізації свого життя на своїй землі. Це відлуння Голодомору і наслідок глибокої недовіри до сучасної влади, до можливості поліпшити стан речей у перспективному огляданні. Триває стан штучного невирішування найпекучіших соціально-політичних та економічних проблем, розв'язання яких гарантовано нашою Конституцією. Кризові явища вже доволі широко охопили усі владні кола, а своїми негативними наслідками позначаються на душах і кишенях народу. Це свідчить про продовження багатовимірної кризи, що переходить у хронічний стан, у продовження дії принципу «снігової кулі». Хто винен у продовженні процесу зникнення українців як таких?..

Необхідна соціальна модернізація, що забезпечила б енергетичне наповнення й самоусвідомлення, піднесення політичної і правової свідомості українства на рівнях суспільному й індивідуальному. Це вимагає перевиховання і самоконтролю, повсюдного і послідовного використання засобів права, відродження високого почуття взаємовідповідальності влади

і народу, подолання правового нігілізму й пасивності мас, протистояння корупції та олігархії, посилення середнього класу і національно орієнтованої буржуазії. Нам традиційно притаманна нечіткість у визначенні курсу, відсутність ви-

снунків із власного досвіду і раціоналізму для досягнення партнерської єдності. Трагедія Голодомору 1932-1933 рр. повинна стати нашим катарсисом для відродження сили і слави українства.

1. Україна: минуле, сьогодення, майбутнє: 36. наук. праць / За ред. П. Григорчука. - К., 1999. - С. 54.
2. Общая теория права и государства / Ред. В. Лазарева. - М.: Юрист, 2005. - С. 45.
3. Там само. - С. 42.
4. Поляков А. В. Общая теория права. Проблемы интерпретации в контексте коммуникативного подхода. - СПб.: Изд. дом Санкт-Петербургского ун-та, 2004. - С. 46.
5. Доклад Колина Росса начальнику операционного отделения германского восточного фронта о положении дел на Украине в марте 1918 г. // Архив русской революции, издаваемый Г. В. Гессеном: В 22 т. - Т. 1-2. - М.: Терра, 1991. - С. 289.
6. Марочко В. Творці голодомору 1932-1933 рр. - К., 2008. - 64 с.
7. Історія селянства УРСР. - Т. 1-2. - К., 1967; Комітети незаможних селян країни. 36. документів. - К., 1968.

G. Zhurbeliuk

HOLODOMOR 1932-1933 IN RELATION TO THE UKRAINIANS' POLITICAL AND LEGAL CONSCIOUSNESS

The article defines the shortcoming of the display of the Ukrainians' political and legal consciousness in relation to evaluation of tragedy of Holodomor 1932-1933.